

**De tranen van Eros**  
**Moesman, surrealisme en de seksen**

The Tears of Eros  
Moesman, Surrealism and the Sexes



**CENTRAAL  
MUSEUM**  
UTRECHT



15 februari - 24 mei 2020 15 February - 24 May 2020

# DE TRANEN VAN EROS

## MOESMAN, SURREALISME EN DE SEKSEN

The Tears of Eros  
Moesman, Surrealism and the Sexes

CENTRAAL  
MUSEUM  
UTRECHT



**3** De Refter | Entrance Hall  
**De tranen van Eros |** The Tears of Eros

**7** Zaal 1 | Room 1  
**Onderzoek naar seksualiteit |** Exploration of Sexuality

**17** Entresol 1  
**Moesman en Utrecht |** Moesman and Utrecht

**23** Zaal 2 | Room 2  
**De vrouw als fetisj |** Woman as Fetish

**39** Tussenhal | Transit Hall  
**Paul Kooiker + Viviane Sassen**

**43** Zaal 3 | Room 3  
**De Vrouwen van het Surrealisme |** The Women of Surrealism

**67** Entresol 2  
**Kunstliefde |** Kunstliefde (Love of Art)

**71** Zaal 4 | Room 4  
**De cult van de hemelse Markies |** The Cult of the Divine Marquis

**89** De Annex  
**Jon Rafman - Dream Journal**

**92** **Colofon |** Colophon

# De tranen van Eros Moesman, surrealisme en de seksen

Hoofdpersoon van *De tranen van Eros* is de Utrechtse kunstenaar Joop Moesman (1909-1988), de enige officieel erkende surrealist van Nederland. Hij was een tegendraadse kunstenaar die met zijn seksueel geladen schilderijen regelmatig een schandaal veroorzaakte. In deze tentoonstelling presenteren wij het oeuvre van Moesman in de context van zijn internationale surrealistische tijdgenoten.

Het surrealisme staat bekend als een beweging van mannelijke kunstenaars. Vrouwen kregen vooral de rol van muze toebedeeld. Hun lichaam werd een *object* voor de seksuele en vaak gewelddadige fantasieën van de surrealisten. Moesmans kunst is wat dat betreft exemplarisch. De vrouwen in zijn doeken hebben zelden een identiteit; hun gezicht is weggelaten, gemaskeerd en een enkele keer zelfs ontvleesd.

In de wereld van vandaag is het werk van Moesman nog steeds ontregelend. Daarom duiken we in *De tranen van Eros* doelbewust in de surrealistische wereld van seks en de seksen, van fetisjisme en taboes. Om die reden ook tonen we – voor het eerst in Nederland – veel kunstwerken van vrouwelijke surrealisten. Hoe keken zij aan tegen deze thema's? En hoe verbeeldden zij hun eigen identiteit en seksualiteit?

# The Tears of Eros Moesman, Surrealism and the Sexes

The main character in *The Tears of Eros* is the Utrecht-born artist Joop Moesman (1909-1988), the only officially recognised Dutch Surrealist. He was a controversial artist, whose sexually charged paintings often caused a scandal. In this exhibition, we present his oeuvre in the context of his international Surrealist contemporaries.

Surrealism is known as a movement of male artists, in which women were primarily assigned the role of muse. Their bodies became objects for the Surrealists' sexual and often violent fantasies. Moesman's art is exemplary in this respect. Few of the women in his paintings have an identity: their faces are omitted, masked and, in one case, even stripped of flesh.

Moesman's work is still unsettling today. That is why in *The Tears of Eros* we deliberately dive into the Surrealist world of sex, gender, fetishism and taboos. For this reason, we are also showing – for the first time in the Netherlands – many works by female Surrealists. How did they view these themes? And how did they depict their own identity and sexuality?



3 VG Bildkunst, Bonn, 2020. Photo: Rheinisches Bildarchiv Köln



# Onderzoek naar seksualiteit

Het surrealisme begint in 1924 in Frankrijk, dat herstellende is van de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog. Onder leiding van de schrijver en dichter André Breton verzet een groep jonge surrealisten zich tegen het conformisme en rationalisme van die tijd. Hun belangrijkste wapens: poëzie, liefde en erotiek. Voor de surrealisten vormen seksuele fantasieën, net als dromen, een sleutel tot het bevrijden van de eigen geest.

In het calvinistische Nederland van de jaren dertig vindt de surrealistische beweging niet veel weerklank. Met één uitzondering: in Utrecht ontdekt een kleine groep kunstenaars het surrealisme dankzij een aantal buitenlandse tijdschriften. Eén van deze jonge mannen springt eruit: Joop Moesman. Voor Moesman is het surrealisme een openbaring. In de surrealistische verbeelding kan hij alles wat taboe is – met name zijn seksuele driften – gestalte geven.

# Exploration of Sexuality

Surrealism began in 1924 in France, which was recovering from the horrors of the First World War. Led by the writer and poet André Breton, a group of young Surrealists opposed the conformism and rationalism of the time. Their most important weapons were poetry, love and eroticism. For the Surrealists, sexual fantasies and dreams were a key to liberating one's own mind.

In the Calvinist atmosphere of the Netherlands in the 1930s, Surrealism did not get much of a foothold. With one exception: in Utrecht a small group of artists discovered the movement through foreign magazines. One of these young men stood out: Joop Moesman. For Moesman, Surrealism was a revelation. Through the Surrealist imagination, he was able to explore taboo subjects, in particular his sexual desires.



1 Centraal Museum Utrecht



2 Centraal Museum Utrecht



3 Centraal Museum Utrecht



5 Centraal Museum Utrecht



6 © Gerard Byrne; Courtesy Lisson Gallery. Photo: Ken Adlard



7 Photographic Archives Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía



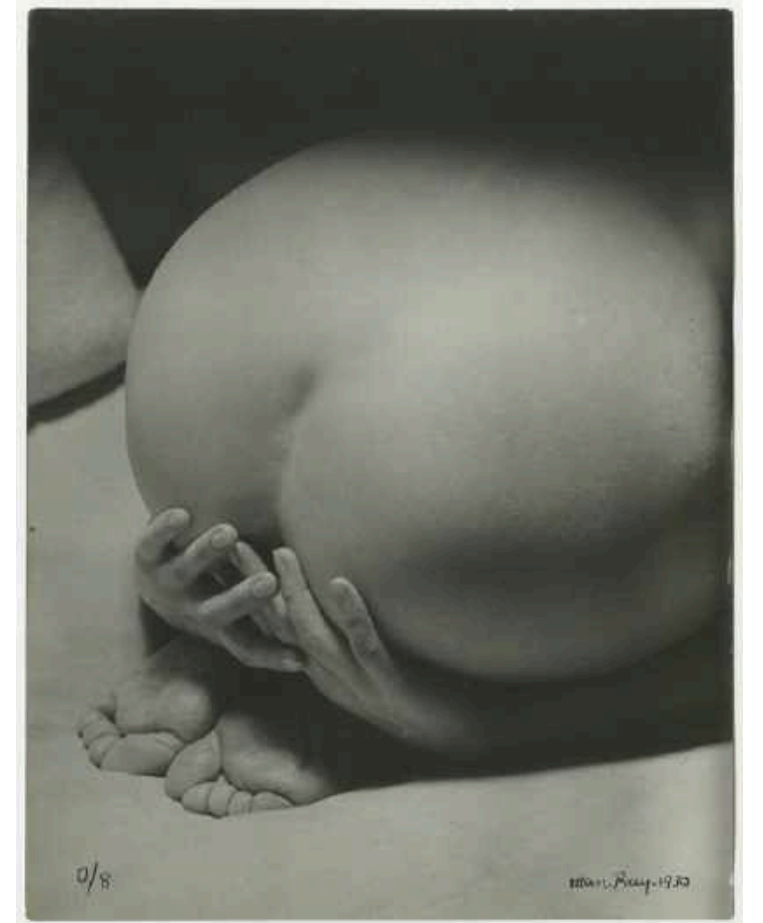
8 Museu Coleção Berardo. Photo: Bruno Lopes



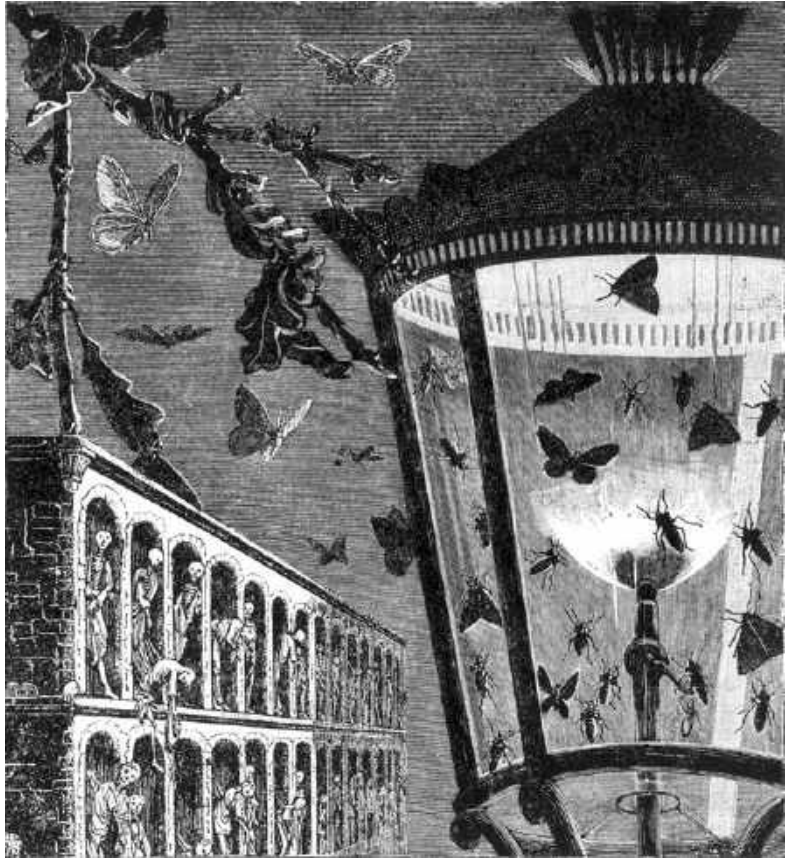
9 © bpk/Bayerische Staatsgemaldesammlungen



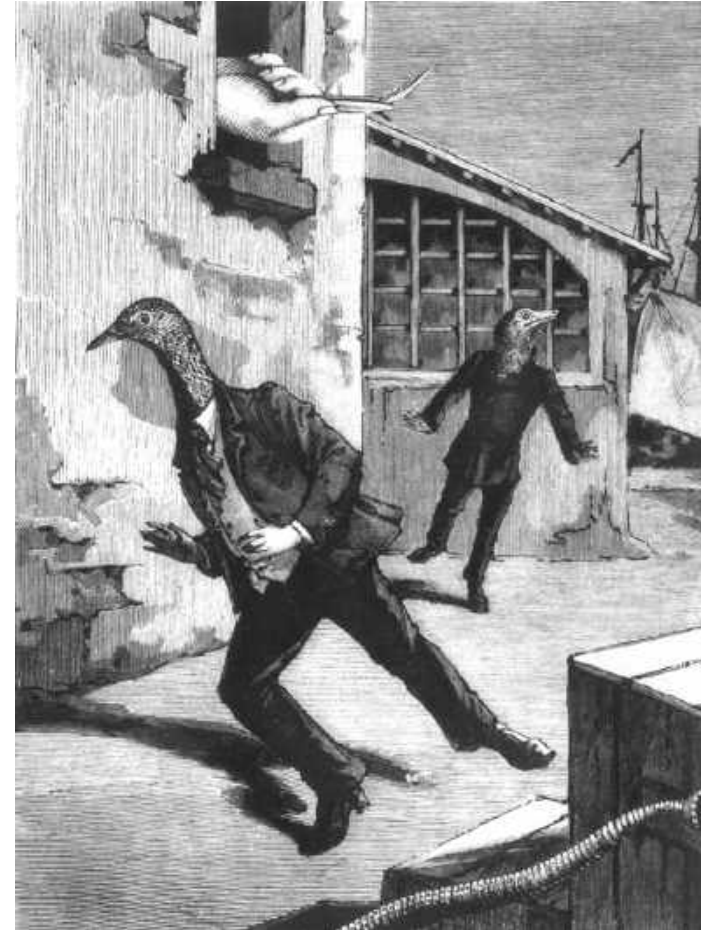
10 Galerie 1900-2000, Paris



13 Galerie 1900-2000, Paris © Man Ray Trust / ARS-ADAGP



1.1 VG Bild-Kunst Bonn, 2020. Photo: Reni Hansen, Kunstmuseum Bonn



1.4 VG Bild-Kunst Bonn, 2020. Photo: Reni Hansen, Kunstmuseum Bonn



14 Galerie 1900-2000, Paris





Willem Wagenaar had een paar jaar in Parijs gewoond en daar de moderne kunst opgesnoven. Na terugkeer opende hij in Utrecht kunst- en boekhandel Nord in de Vinkenburgstraat, bij Moesman om de hoek. Dankzij de Franse, Belgische en Duitse tijdschriften die hij bij Nord vond, maakte Moesman kennis met de nieuwste kunstontwikkelingen. In januari 1929 verscheen een speciaal nummer van Variétés over het surrealisme. Moesman was meteen gegrepen. Zijn leven lang verzamelde Moesman publicaties van de surrealisten. Begin jaren dertig putte hij inspiratie uit tijdschriftplaatjes; zwart-witreproducties van surrealistische kunstwerken. Moesman gooide niets weg. Het hele archief wordt beheerd door het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag.

Willem Wagenaar spent a few years in Paris, where he steeped himself in modern art. Upon his return to Utrecht, he opened an art gallery and bookshop called Nord (North) in the Vinkenburgstraat, near Moesman's home. Moesman was introduced to the latest developments in contemporary art through the French, Belgian and German magazines he found at Nord. In January 1929, the magazine Variétés published a special issue on Surrealism. Moesman was immediately hooked. While Moesman collected publications by the Surrealists throughout his life, in the early 1930s in particular, he was inspired by reproductions (mostly in black-and-white) of Surrealist artworks in magazines. Moesman threw nothing away. His archive is held at the Netherlands Institute for Art History in The Hague.

## VITRINE 3

### 3.1

*Documents 7, 1929*

### 3.2

*Documents 5, 1930*

### 3.3

*La Révolution Surréaliste 1, 1 december 1924*

### 3.4

*La Révolution Surréaliste 1, 15 mars 1928*

### 3.5

*Le Surréalisme aux Service de la Révolution 1, juin 1930*

### 3.6

*Georges Hugnet, Exposition Internationale du Surréalisme, Printemps 1938.* Catalogus voor reizende tentoonstelling, georganiseerd in Galerie Robert, Amsterdam door Kristians Tonny

*Georges Hugnet, Exposition Internationale du Surréalisme, Printemps 1938.* Catalogue for traveling exhibition, organised at Galerie Robert, Amsterdam by Kristians Tonny

### 3.7

*De Onafhankelijken: Hedendaagsche Schilderen Beeldhouwkunst, No. 3.* Uitgegeven door de Onafhankelijken, maart 1932

*The Independents: Contemporary Painting and Sculpture, No. 3.* Published by The Independents, March 1932

# Moesman en Utrecht

Moesman groeide op boven de steendrukkerij van zijn vader op de Neude. Al vroeg bleek zijn creatief talent, dat door zijn vader werd gestimuleerd. Hij kreeg tekenlessen en volgde een opleiding aan de School voor de Grafische Vakken. In 1925 kwam hij in dienst van de Nederlandsche Spoorwegen, waar hij tot zijn pensioen als grafisch tekenaar zou blijven werken. In 1929 ontdekte hij het surrealisme; het liet hem nooit meer los. Door de surrealisten werd de erotische begeerte als een fundamentele drijfveer beschouwd. Dit werd hét thema van Moesmans werk.

Op deze bovenzaal zijn tekeningen en schilderijen te zien van Moesman en zijn Utrechtse vriendenkring. De film *De vrouwen van Moesman* van Claas Hille geeft inzicht in Moesmans karakter en kijk op vrouwen.

# Moesman and Utrecht

Moesman grew up above his father's lithography workshop on the Neude, a large square in the centre of Utrecht. He displayed creative talent at an early age, which his father nurtured. He received drawing lessons and attended classes at the School for the Graphic Arts. From 1925 until his retirement, he worked as a technical draughtsman for the Dutch railways. He discovered Surrealism in 1929 and never abandoned the movement. Erotic desire was a fundamental motivation for the Surrealists, and it became the principal theme of Moesman's work.

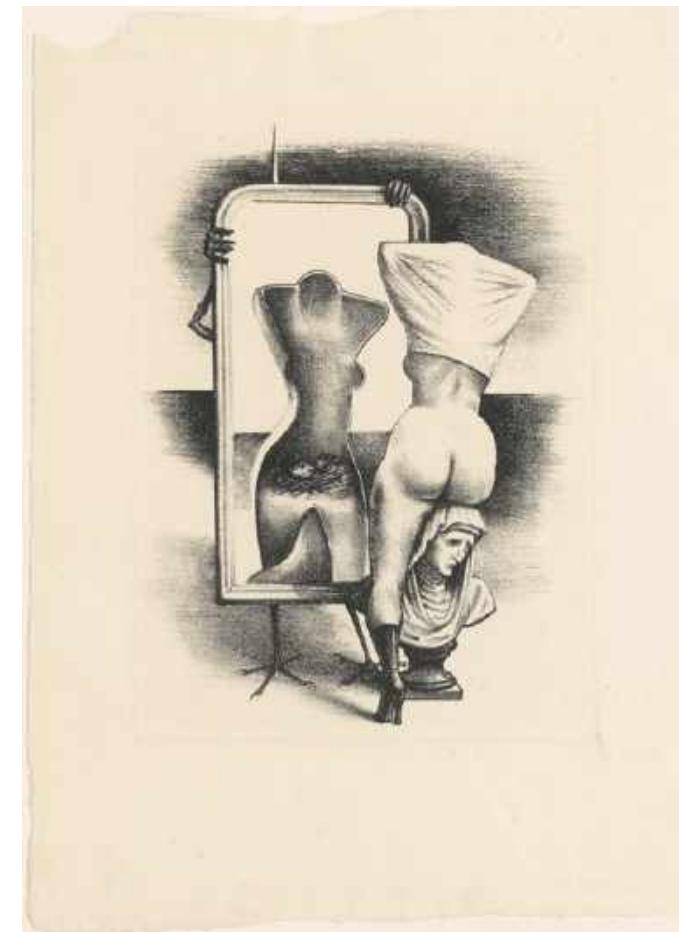
This gallery features paintings and drawings by Moesman and his circle of friends from Utrecht. Claas Hille's film *Moesman's Women* provides an insight into Moesman's personality and his view of women.



4 Photo: Joop van Putten



5 Centraal Museum Utrecht



11 Centraal Museum Utrecht



14 Centraal Museum Utrecht



**35**

**Willem Wagenaar**

Groningen 1907 – Amsterdam 1999

**Portret van Gabriël Smit**

Portrait of Gabriël Smit **1930**

inkt op papier | ink on paper

schenking | donation **2015**

inv.nr. | inv. no. **33613**

## VITRINE 1

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**1.1**

**Vijf foto’s van erotisch vrouwelijk naakt (eind 19e/begin 20e eeuw), vermoedelijk afkomstig uit de collectie van J.A.**

**Moesman, de vader van J.H. Moesman.**

Five photos of erotic female nude (late 19th/early 20th century), presumably from the collection of J.A. Moesman, the father of J.H. Moesman

bruikleen | on loan RDK Den Haag

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

**1.2**

**Vijf niet-gesigneerde tekeningen van J.H. Moesman met voorstellingen van vrouwen bewapend met zweepen en een zwaard.**

Five unsigned drawings by J.H. Moesman with representations of women armed with whips and a sword

bruikleen | on loan RDK Den Haag

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

**1.3**

**Acht pornografische tekeningen**

Eight pornographic drawings

**ongedateerd | undated**

potlood op papier | pencil on paper

bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

**1.4**

**Schrift met erotische tekeningen**

**(Le jardin des modes)**

Notebook with Erotic Drawings

(The Garden of Fashion) **1962**

inkt en potlood op papier | ink and pencil on paper

aankoop | purchase **2014**

inv.nr. | inv. no. **33128**

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

**Moesmans vader verzamelde pornografische plaatjes. Zelf maakte Moesman voor zijn eigen plezier en dat van een clubje intimi een reeks pornografische tekeningen vol SM-taferelen, soms nagetekend van tijdschriftillustraties, maar vaak ook zelf verzonnen. Decennia later, in 1962, gaf hij het schrift met meer uitgewerkte plaatjes, *Le Jardin des Modes*, cadeau aan zijn oude vriend Willem Wagenaar.**

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

Moesman's father collected pornographic prints. For his own pleasure and that of a group of close friends, Moesman made a series of pornographic drawings full of sadomasochistic scenes, some copied from

[Bekijk de afbeeldingen op Commons](#)

magazine illustrations, others the product of his own imagination. Decades later, in 1962, he gave a notebook with more elaborate pictures, *The Garden of Fashion*, to his old friend Willem Wagenaar.

**22** **Entresol 1**

**Zaal 2**  
**Room 2**

**23**

# De vrouw als fetisj

Het surrealisme is een paradoxale beweging. Enerzijds manifesteren de surrealisten zich als een groep revolutionairen die zich verzet tegen de patriarchale samenleving en haar conventies. Anderzijds hebben ze weinig oog voor de ongelijke positie van vrouwen binnen hun eigen beweging. De vrouw wordt in hun kunstwerken op een voetstuk geplaatst, beschouwd als lustobject en behandeld als fetisj. Zelden echter wordt ze erkend als een onafhankelijk, scheppend individu. Dit had een blijvende impact op de receptie van vrouwelijke surrealisten. Tot ver in de jaren zeventig werd hun werk over het algemeen buiten de kunstgeschiedenisboeken gehouden.

In deze zaal nodigen we je uit om de gevarieerde paden van de surrealistische obsessie met de vrouw te ontdekken, van het verheerlijkende tot het grensoverschrijdende.

# Woman as Fetish

Surrealism is a paradoxical movement. On the one hand, the Surrealists identified as a group of revolutionaries who opposed patriarchal society and its conventions. On the other hand, they had no regard for the unequal position of women within their own movement. They placed women on a pedestal in their artworks, regarding them as objects of desire and treating them as fetishes. Rarely, however, did they recognise them as independent, creative individuals. This had a lasting impact on the reception of female Surrealists: until well into the 1970s their work was generally excluded from the records of art history.

In this gallery, we invite you to discover the varied paths of Surrealism's obsession with women, from the glorifying to the transgressive.



2 Centraal Museum Utrecht



4 Museum Arnhem



8 Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, schenking van Laurens Vancrevel en Frida de Jong



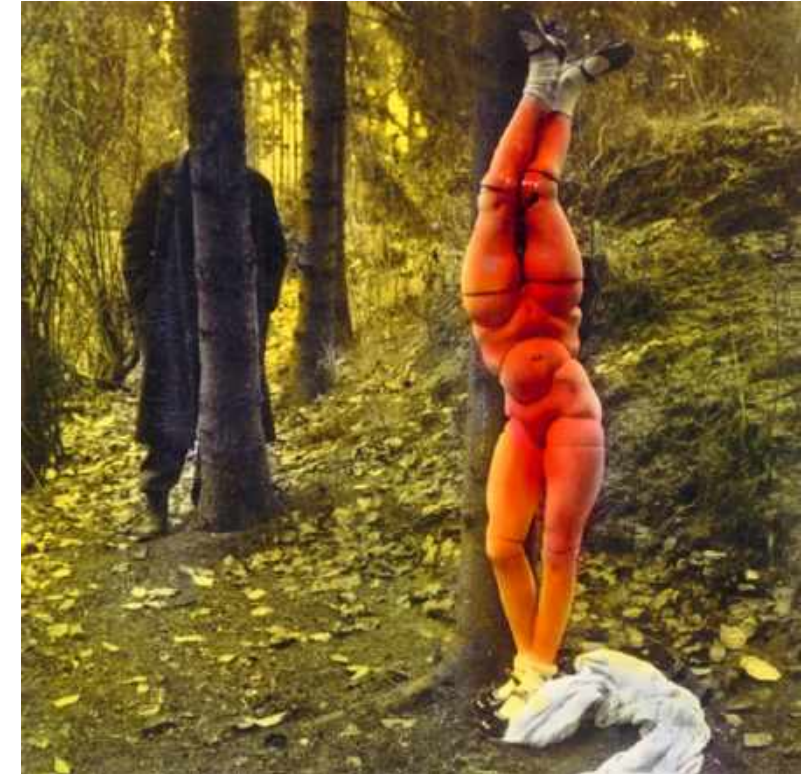
17 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adago, Paris



10 Photo: Joop van Putten



17 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adago, Paris



17 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adago, Paris



19 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adagp, Paris



20 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adagp, Paris



21 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adagp, Paris



22 © Philippe Migéat - Centre Pompidou, MNAM-CCI /Dist. RMN-GP © Adagp, Paris



23 Museu Coleção Berardo. Photo: Bruno Lopes

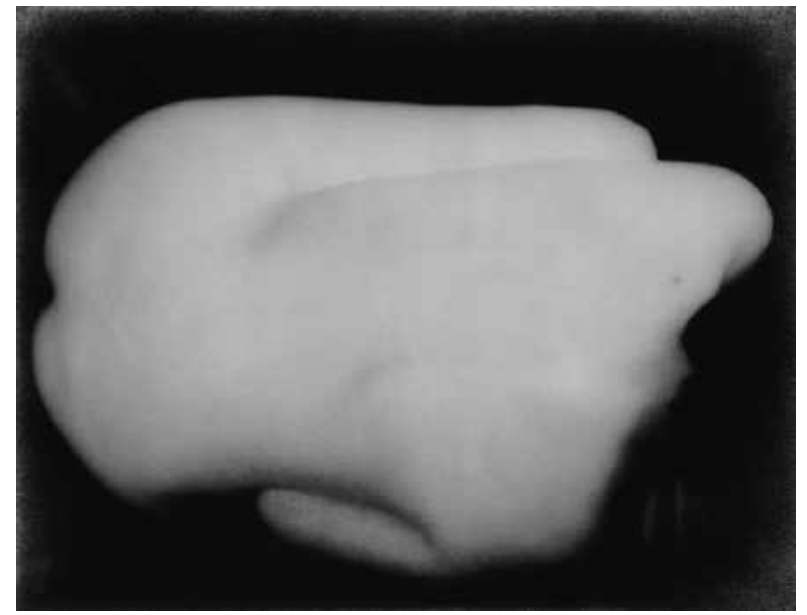




24.2 Association Marcel Duchamp / ARS-ADAGP. Photographic Archives Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia



26 © Lee Miller Archives, England 2020. All rights reserved. leemiller.co.uk



27 © Lee Miller Archives, England 2020. All rights reserved. leemiller.co.uk



25 © Man Ray Trust / ARS-ADAGP



29 © Lee Miller Archives, England 2020. All rights reserved. leemiller.co.uk



31 Centraal Museum Utrecht



34 Centraal Museum Utrecht



37 Ubu Gallery, New York



38 Ubu Gallery, New York



39 Ubu Gallery, New York



42 © Association Clovis Trouille / Henri Lambert



40 Ubu Gallery, New York



41 Ubu Gallery, New York



43 © Association Clovis Trouille / Henri Lambert



**29**

**Lee Miller**

Poughkeepsie 1907 – Chiddingly 1977

**Tanja Ramm onder een stolp, Parijs, Frankrijk 1930**

Tanja Ramm under a bell jar, Paris, France 1930

moderne C-type digitale tentoonstellingsafdruk

modern C-type digital exhibition print

bruikleen | on loan **Lee Miller Archives, East Sussex, England**

**30**

**Lee Miller**

Poughkeepsie 1907 – Chiddingly 1977

**Hands for the job, Vogue Studio, London 1930**

moderne C-type digitale tentoonstellingsafdruk

modern C-type digital exhibition print

bruikleen | on loan **Lee Miller Archives, East Sussex, England**

**31**

**Emiel van Moerkerken**

Haarlem 1916 – Amsterdam 1995

**Jetty V. in infrarood licht**

Jetty V. in infrared light 1938-1939

zwart-wit fotoafdruk | black/white photo print

aankoop | purchase 1991

inv.nr. | inv. no. 27240

**32**

**Emiel van Moerkerken**

Haarlem 1916 – Amsterdam 1995

**Gemiddeld portret 8 personen, met 13 foto's**

Average portrait 8 persons, with 13 photo's 1959

zwart-wit fotoafdruk | black/white photo print

aankoop | purchase 1991

inv.nr. | inv. no. 27241

**33**

**Emiel van Moerkerken**

Haarlem 1916 – Amsterdam 1995

**Hilde de B. Gemiddeld portret, circa 16 foto's** | Hilde de B. Average Portrait, circa 16 photo's 1959

zwart-wit fotoafdruk | black/white photo print

aankoop | purchase 1991

inv.nr. | inv. no. 27242

**34**

**Gerrit van 't Net**

Eemnes 1910 – Amsterdam 1971

**Anatomie van de mond**

Anatomy of the Mouth 1938

collage (reproducties) op papier

collage (reproductions) on paper

schenking | donation 1981

inv.nr. | inv. no. 22663

**35**

**Meret Oppenheim**

Berlin 1913 – Basel 1985

**1 Zonder titel | Untitled 1937-38**

tekening | drawing

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**2 Zonder titel | Untitled 1934-36**

tekening | drawing

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**3 Zonder titel | Untitled 1935-36**

tekening | drawing

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**4 Zonder titel | Untitled 1937**

tekening | drawing

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**36**

**Meret Oppenheim**

Berlin 1913 – Basel 1985

**1 Zonder titel | Untitled 1937/2003**

halssierraad, ontwerp 1937, uitvoering 2003| necklace,

designed 1937, executed 2003

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**2 Zonder titel | Untitled 1937-1938/2003**

sieraad kleding, ontwerp 1937-1938, uitvoering 2003|

cloth jewelry, designed 1937/1938, executed 2003

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**3 Zonder titel | Untitled 1940-1945/2003**

handschoen, ontwerp 1940-1945, uitvoering 2003 | glove,

designed 1940/1945, executed 2003

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**4 Zonder titel | Untitled 1935/2003**

ring, ontwerp 1935, uitvoering 2003

ring, designed 1935, executed 2003

bruikleen | on loan **Design Museum Den Bosch**

**Sommige kunsthistorici doen kunstwerken van vrouwelijke surrealisten af als ‘decoratieve kunst’ in plaats van autonome kunst. Meret Oppenheim maakte geen onderscheid en realiseerde met evenveel gemak haar ideeën in objecten, tekeningen en schilderijen als in sieraden en modeaccessoires. Haar ontwerpen uit de jaren dertig voor deze surreële sieraden – die een soort persiflage zijn op wat wij verstaan onder vrouwelijke juwelen – werden pas in 2003 uitgevoerd.**

**Some art historians dismiss artworks by female Surrealists as decorative art, not fine art. Meret Oppenheim made no distinction between the two, and was just as happy realising her ideas as jewellery or fashion accessories as she was making paintings, drawings and objects. Her designs from 1934 for this Surrealist jewellery, which is a kind of caricature of what we understand as feminine ‘jewels’, were only put into production in 2003.**

**37**

**Jindrich Štyrský**

Černná u Kyšperka 1899 – Praag 1942

**Vilém Tell | William Tell 1931**

**Maquette voor luxe editie van Erotická revue**

Maquette for the deluxe edition of Erotická revue

collage van vintage zilvergelatinedruk en offset

uitsnijdingen aangebracht op buff stock

collage of vintage gelatin silver print & offset cut-outs affixed to buff stock

bruikleen | on loan **Ubu Gallery, New York**

**38**

**Jindrich Štyrský**

Černná u Kyšperka 1899 – Praag 1942

**Maquette voor Erotická revue**

Maquette for Erotická revue 1931

collage van vintage zilvergelatinedruk en offset

uitsnijdingen aangebracht op originele bevestiging

collage of vintage gelatin silver print & offset cut-outs

affixed to original mount

bruikleen | on loan **Ubu Gallery, New York**

**39**

**Jindrich Štyrský**

Černná u Kyšperka 1899 – Praag 1942

**Zonder titel | Untitled 1931**

collage van vintage zilvergelatinedruk met aangebrachte zilverdruk

uitsnijdingen aangebracht op hedendaagse bevestiging

collage of vintage gelatin silver print with applied silver print

cut-outs affixed to contemporary mount

bruikleen | on loan **Ubu Gallery, New York**

**40**

**Jindrich Štyrský**

Černná u Kyšperka 1899 – Praag 1942

**Zonder titel | Untitled 1933**

**Maquette #1 voor Emilie přichází ke mně ve snu**

Maquette #1 for Emilie Comes to Me in a Dream

collage van vintage zilvergelatinedruk en offset

uitsnijdingen aangebracht op originele bevestiging

collage of vintage gelatin silver print & offset cut-outs

affixed to original mount

bruikleen | on loan **Ubu Gallery, New York**

**41**

**Jindrich Štyrský**

Černná u Kyšperka 1899 – Praag 1942

**Zonder titel | Untitled 1933**

**Maquette #9 voor Emilie přichází e mně ve snu**

Maquette #1 for Emilie Comes to Me in a Dream

collage van vintage zilvergelatinedruk en offset

uitsnijdingen aangebracht op originele bevestiging

collage of vintage gelatin silver print & offset cut-outs

affixed to original mount

bruikleen | on loan **Ubu Gallery, New York**

**42**

**Clovis Trouille**

La Fère 1889 – Parijs 1975

**Justine 1937**

olieverf op doek | oil on canvas

bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

**43**

**Clovis Trouille**

La Fère 1889 – Parijs 1975

**Mon tombeau | My Tombe 1947-1962**

olieverf op doek | oil on canvas

bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

**44**

**Willem Wagenaar**

Groningen 1907 – Amsterdam 1999

**Het anti-boze-oog**

The Anti-Evil-Eye 1961

hout, glas, plastic, kant, veer | wood, glass, plastic, lace, feather

aankoop | purchase 2002

inv.nr. | inv. no. 29387

# Tussenhal Transit Hall

**38**    **Zaal 2**    Room 2

**39**

Paul Kooiker en Viviane Sassen zijn al jaren gefascineerd door het surrealisme. Speciaal voor *De tranen van Eros* hebben beide kunstenaars nieuw werk gemaakt.

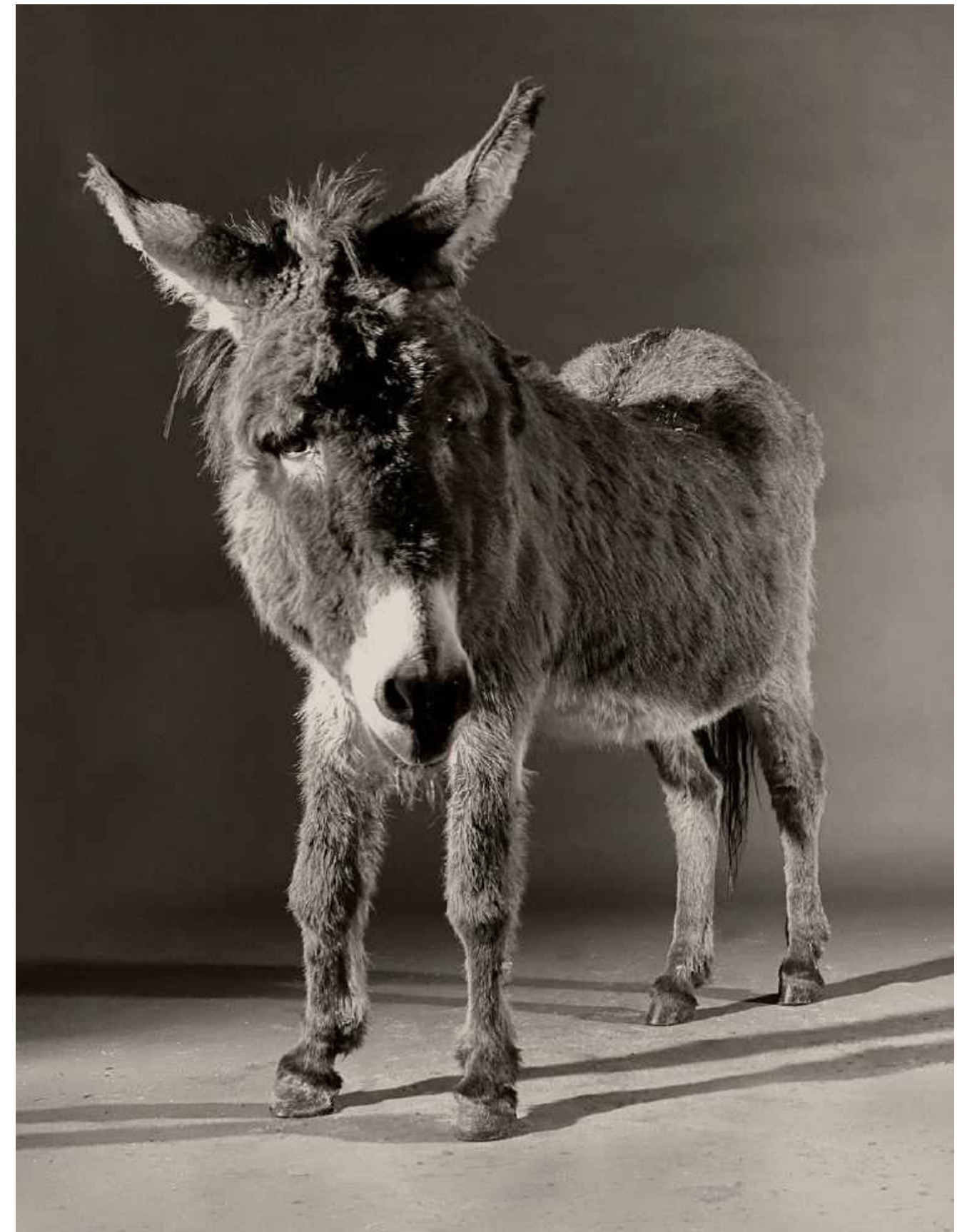
Bij Paul Kooiker gaat het nooit om een enkele foto, het is de serie die het voor hem interessant maakt. Vanuit zijn fascinatie voor voyeurisme, schaamte en fetisjisme creëert hij beeldenreeksen vol referenties aan het surrealisme. Ditmaal staat de ezel centraal, een belangrijk motief in het werk van surrealisten als Dalí en Buñuel. De titel van Kooikers nieuwe fotoserie, *The Rumour*, is een knipoog naar het beroemde schilderij *Het gerucht* van Moesman dat op deze tentoonstelling ontbreekt.

De beeldtaal van Viviane Sassen is sterk geworteld in het domein van het onderbewustzijn. Lichamen zweven als losse ledematen in het donker of zijn zodanig met elkaar verstrengeld dat ze nieuwe gedaanten vormen. Deze nieuwe collages komen voort uit de techniek van het 'cadavre exquis', een creatief spel dat populair was bij de surrealisten. Sassen's surrealistische, hybride, dierlijke wezens verschijnen als symbolen van metamorfose en transformatie, op weg naar nieuwe modellen van vrouwelijk identiteit.

Paul Kooiker and Viviane Sassen have been fascinated by Surrealism for years. They have both made new works specially for *The Tears of Eros*.

Paul Kooiker never takes a single photograph: it is the series that interests him. He uses his fascination for voyeurism, shame and fetishism to create series of images full of references to Surrealism. Here the central motif is the donkey, an important motif in the work of Surrealists such as Dalí and Buñuel. The title of Kooiker's new photo series is a nod to Moesman's famous painting *The Rumour*, which is missing from this exhibition.

Viviane Sassen's visual language is deeply rooted in the domain of the subconscious mind. Bodies float in the darkness like loose limbs or are so intertwined that they form new beings. These new collages stem from the technique of the "cadavre exquis", a creative game that was popular among the Surrealists. Sassen's surreal, hybrid, animalistic beings appear as symbols of metamorphosis and transformation, towards new models of female identity.



© Paul Kooiker

## 1 Paul Kooiker

Rotterdam 1964

### **The Rumour 2020**

archivale inkt op lompenpapier | archival ink on rag paper  
gerealiseerd in opdracht van het Centraal Museum en  
financieel mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds  
commissioned by the Centraal Museum and made financially  
possible by the Mondriaan Fund



© Viviane Sassen

**2**

**Viviane Sassen**

Amsterdam 1972

**Consequences (Cadavre Exquis) 2020**

collage van digitale prints op Canson Rag Art Paper

collage of digital prints on Canson Rag Art Paper

gerealiseerd in opdracht van het Centraal Museum en

financieel mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds

commissioned by the Centraal Museum and made financially

possible by the Mondriaan Fund

# De vrouwen van het surrealisme

Een van de misvattingen over het surrealisme is dat het enkel een 'mannenzaak' was. De eerste officiële groep van surrealisten bestond weliswaar uitsluitend uit mannen – net als de meeste andere bewegingen in die tijd – maar vanaf het eerste uur namen vrouwen wel degelijk deel aan surrealistische bijeenkomsten en tentoonstellingen. Met name vanaf de jaren dertig sloten meer en meer vrouwen zich aan bij de beweging. Ze leverden er ook actief een bijdrage aan. Sterker nog: zonder vrouwen als Claude Cahun, Leonora Carrington, Leonor Fini, Lee Miller, Meret Oppenheim en Dorothea Tanning zou het surrealisme niet zijn geworden wat het was.

Hoe was het als vrouw om kunstenaar te zijn in een avant-garde beweging die geobsedeerd was door het vrouwenlichaam? En hoe verbeeldden vrouwelijke surrealisten hun eigen seksualiteit en hun eigen zoektocht naar identiteit en persoonlijke bevrijding – als mens en als kunstenaar? In deze zaal presenteren we kunstwerken van vrouwelijke en gender non-conforme kunstenaars die in het surrealisme een manier vonden om zichzelf te ontdekken en te emanciperen.

# The Women of Surrealism

One of the misconceptions about Surrealism is that it was an exclusively male affair. Like most other art movements at the time, the first official Surrealist group was indeed made up only of men, but women did participate in Surrealist meetings and exhibitions from the outset. More and more women joined the movement after 1930 and contributed actively to it. Indeed, without Claude Cahun, Leonora Carrington, Leonor Fini, Lee Miller, Meret Oppenheim and Dorothea Tanning, Surrealism would not have become what it was.

What was it like to be a woman artist in an avant-garde movement obsessed with the female body? And how did the female Surrealists express their own sexuality and search for identity and personal liberation – as women and as artists? In this gallery, we present artworks by female and gender non-conformist artists who used Surrealism to discover and emancipate themselves.



1 Photo: Joop van Putten





6 © Estate of Claude Cahun and Marcel Moore, Jersey Heritage



7 © Estate of Claude Cahun and Marcel Moore, Jersey Heritage



12 © Leonora Carrington Estate © Artists Rights Society, New York



13 © Leonora Carrington Estate © Artists Rights Society, New York



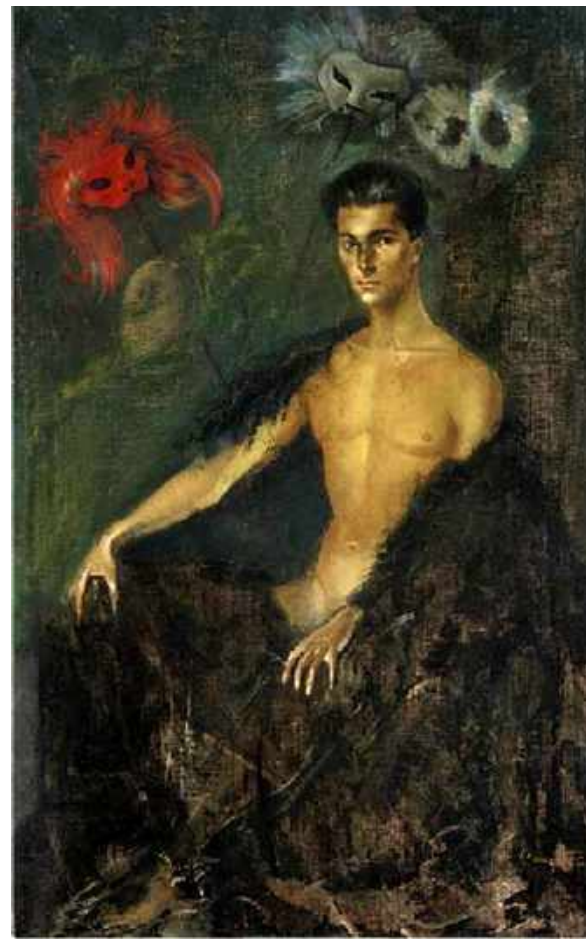
9 © Estate of Claude Cahun and Marcel Moore, Jersey Heritage



14 © Leonora Carrington Estate © Artists Rights Society, New York



15 © Leonor Fini Archives



16 © Leonor Fini Archives



18 Collectie Mu.ZEE Oostende. Photo: Steven Decroos



17 © Leonor Fini Archives



20 © Sanam Khatibi; Courtesy Galerie Rodolphe Janssen, Brussels. Photo: HV Studio



25 © Man Ray Trust / ARS-ADAGP



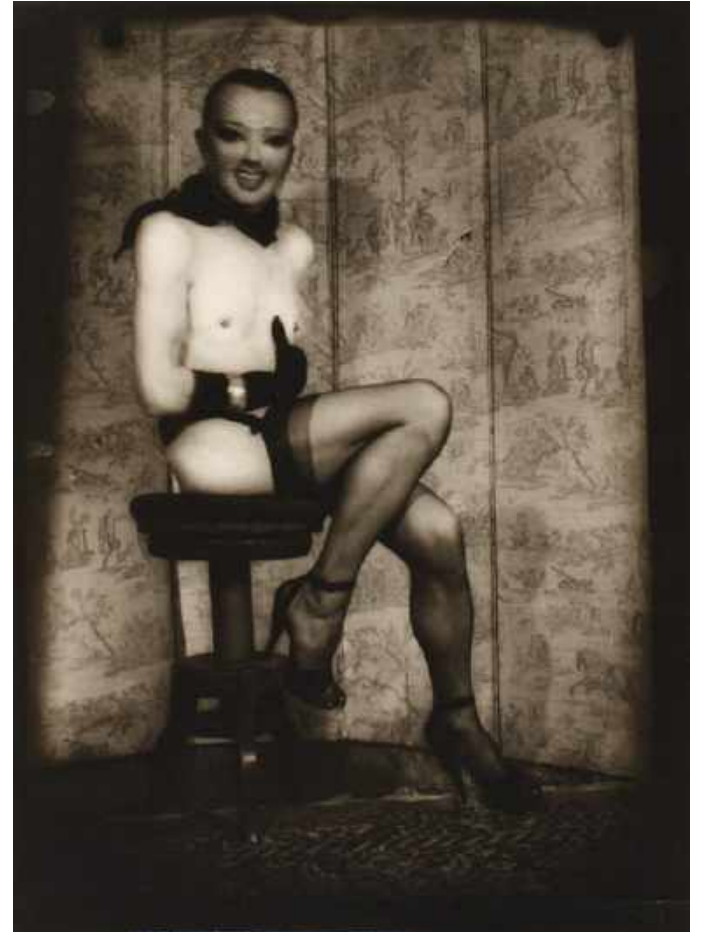
26 Ubu Gallery, New York



27 Ubu Gallery, New York



28 Ubu Gallery, New York



29 Ubu Gallery, New York



30 Ubu Gallery, New York



31 Ubu Gallery, New York



32 Ubu Gallery, New York



33 Ubu Gallery, New York



34 Ubu Gallery, New York



35 Ubu Gallery, New York



36 Ubu Gallery, New York



37 Ubu Gallery, New York



38 Ubu Gallery, New York



39 Ubu Gallery, New York



42 Ubu Gallery, New York



43 Ubu Gallery, New York



40 Ubu Gallery, New York



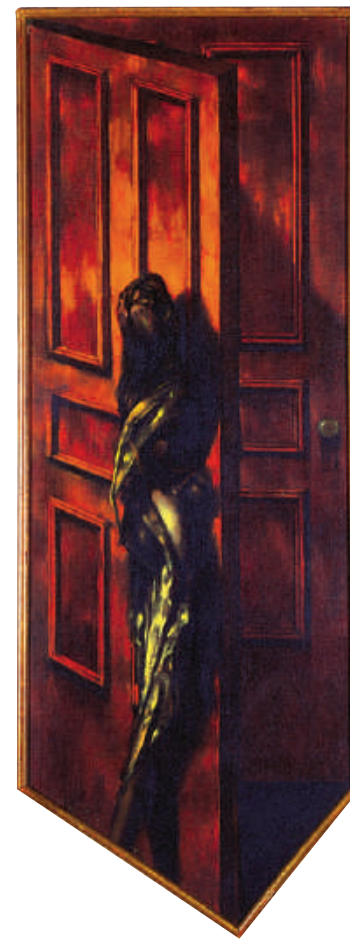
41 Ubu Gallery, New York



44 Ubu Gallery, New York



45 © Estate of Kay Sage / Artists Rights Society, New York



47 © The Estate of Dorothea Tanning, Photo: The Israel Museum



48 © The Estate of Dorothea Tanning



46 © The Estate of Dorothea Tanning, Photo: Michael Tropea



49 © The Estate of Dorothea Tanning



51 Photo: The Israel Museum



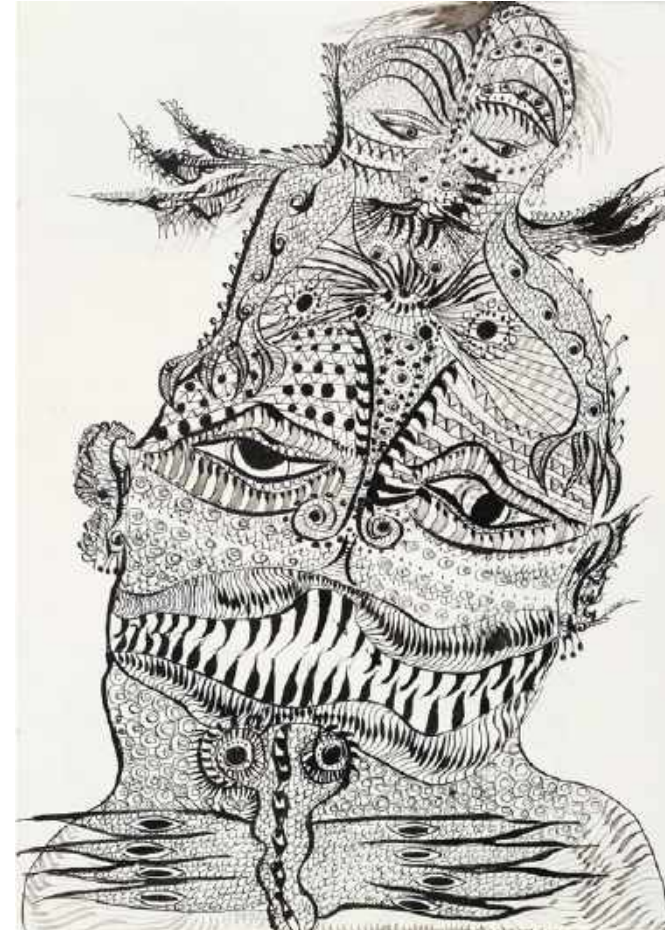
55 Ubu Gallery, New York



56 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



54 © Gillian Wearing; courtesy of Maureen Paley, London



57 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



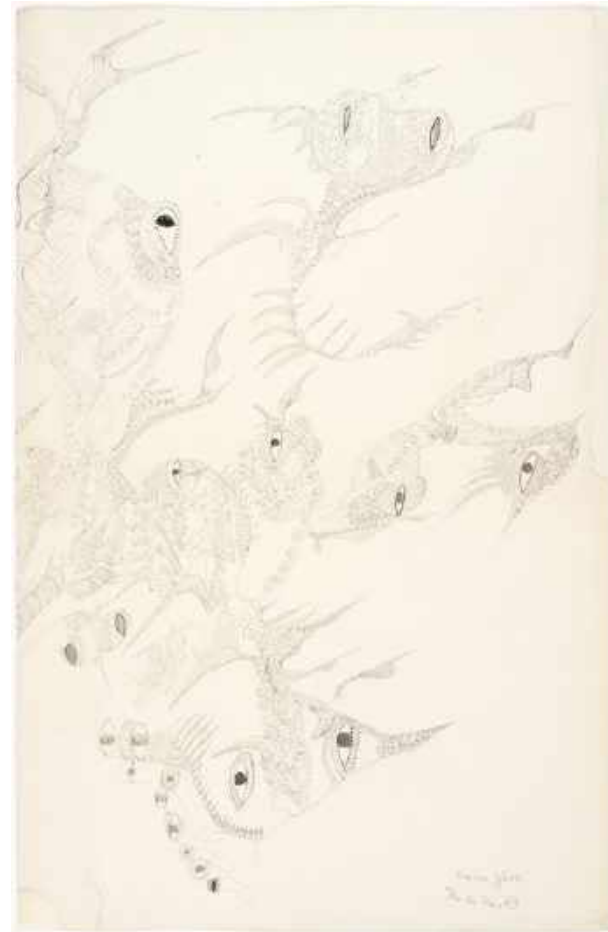
58 Ubu Gallery, New York



59 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



60 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



61 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



62 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



## 1

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

### Parasitica 1958

olieverf op paneel | oil on panel

bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

De Belgische surrealisten Rachel Baes en Jane Graverol in 1950

**Rachel Baes en Jane Graverol** De Belgische surrealisten Rachel Baes en Jane Graverol waren beiden al jong artistiek actief. In de periode 1940-1950 bewogen ze zich zelfbewust in de Parijse en Brusselse surrealistische kringen, zij het in de marge. Het werk van Graverol sluit aan bij de beeldtaal van René Magritte. Zij was actief betrokken bij *Temps mêlés* en *Les lèvres nues*, twee belangrijke publicaties van de Belgische surrealisten. Baes verbleef enige jaren in Parijs en ontmoette vrouwelijke surrealisten als Dorothea Tanning, Valentine Hugo en Toyen. Ze bleef echter een einzelgänger, die een eigengereid oeuvre naliet van schilderijen van mysterieuze meisjes en jonge vrouwen in angstige, vreemde situaties. Het werk van beide vrouwen, die elkaar amper kenden, zit vol versluerde autobiografische elementen.

De Belgische surrealisten Rachel Baes en Jane Graverol in 1950

The Belgian surrealists Rachel Baes and Jane Graverol were both artistically active at a very young age. From 1940 to 1950, they were involved in the Surrealist circles in Brussels and Paris, albeit on the fringes. Graverol's work was influenced by the visual language of René Magritte. She was actively involved with *Temps mêlés* and *Les lèvres nues*, two important Belgian Surrealist publications. Baes spent some years in Paris and met female Surrealists such as Valentine Hugo, Dorothea Tanning and Toyen. But she remained a loner and left behind an idiosyncratic oeuvre of paintings of mysterious girls and young women in strange, anxious situations. The work of both women, who barely knew each other, is full of veiled autobiographical elements.

De Belgische surrealisten Rachel Baes en Jane Graverol in 1950

## 2

**Rachel Baes**

Brussel 1912 – Brugge 1983

### Madame Veto 1965

olieverf op doek | oil on canvas

bruikleen | on loan Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel

De Belgische surrealisten Rachel Baes en Jane Graverol in 1950

**Claude Cahun** Samen met haar grote liefde Suzanne Malherbe, die haar naam had veranderd in Marcel Moore, vertrok ze begin jaren twintig naar Parijs. Net als vele andere surrealisten vroeg Cahun zich af waar ze paste binnen het seksuele spectrum en gebruikte ze de fotocamera om nieuwe zelfbeelden te testen. Haar androgyne zelfportretten getuigen van haar zoektocht naar een derde sekse, tussen het mannelijke en vrouwelijk in. Of zoals Cahun zelf zei: “Onzijdig is het enige geslacht dat altijd bij me past”.

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

The French artist Lucy Schwob adopted the gender-neutral name Claude Cahun in her early twenties and moved from her native

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

Nantes to Paris with the love of her life, Suzanne Malberhe, who had changed her name to Marcel Moore. Like many other Surrealists, Cahun questioned where she fitted within the sexual spectrum and used the camera to explore her self-image. Her androgynous self-portraits testify to her quest for a third gender, between male and female, or in Cahun’s own words: ‘Neuter is the only gender that always suits me’.

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

De Franse surrealist Lucy Schwob in 1920

## 9

**Claude Cahun**

Nantes 1894 – Saint Helier 1954

**Zelfportret als Elle in Barbe Blue** Self-portrait as Elle in Barbe Bleu **1929**

moderne C-type digitale tentoonstellingsafdruk

modern C-type digital exhibition print

bruikleen | on loan Jersey Heritage Collections

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

De Franse surrealist Claude Cahun in 1929

Carrington’s primary motivation was to develop an open, higher consciousness: the Surrealist quest par excellence. When asked what it was like to be worshipped as a muse by the Surrealists, she replied: ‘I thought it was bullshit... I didn’t have time to be anyone’s muse, I was too busy rebelling against my family and learning to be an artist.’

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

De Franse surrealist Leonora Carrington in 1929

sensuele schilderijen al snel in aanraking kwam met de surrealisten. Ze had echter een bloedhekel aan Breton, die ze beschouwde als een homofoob en misogynist, en weigerde daarom haar leven lang zich een surrealist te noemen. Dankzij haar onafhankelijke levensstijl – ze hield er meerdere minnaars op na, woonde samen met drie (ex-)geliefdes en verzamelde meer dan twintig Perzische katten om zich heen – bleef Fini tot in de jaren zestig een beroemdheid. Ze overleed in Parijs in 1996 op 88-jarige leeftijd.

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

The Argentinian-Italian artist Leonor Fini (1907-1996) is one of the most remarkable examples of an artist who rebelled against the social conventions and gender roles of her time. Fini, who grew up in Italy, moved in the early 1930s to Paris, where her extravagant behaviour and sensual paintings soon brought her to the attention of the Surrealists. However, she had a strong aversion to Breton, whom she considered a misogynist and a homophobe, and therefore refused to call herself a Surrealist. Thanks to her independent lifestyle – she had several concurrent lovers, lived with three (former) lovers and kept more than twenty Persian cats – Fini remained a celebrity until the 1960s. She died in Paris in 1996 at the age of eighty-eight.

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

## 17

**Leonor Fini**

Buenos Aires 1907 – Parijs 1996

**Sphinx pour David Barrett** Sphinx for David Barrett **1954**

olieverf op doek | oil on canvas

bruikleen | on loan CFM Gallery/Neil P. Zukerman, New York

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fini in 1996

De Argentijnse-Italiaanse Leonor Fin



### 1.5

#### Toyen

Praag 1902 – 1980 Parijs

#### Radovan Ivšić

Zagreb 1921 – Parijs 2009

#### Le puits dans la tour / Débris de rêves

The Well in the Tower / Debris of Dreams

**1967**

Éditions Surréalistes, Paris. First edition boek met illustraties | illustrated book aankoop | purchase 2019

### 52

#### Gillian Wearing

Birmingham 1963

#### Me and Claude in Mirror 2017

bromide print in lijst | framed bromide print

bruikleen particuliere collectie, Londen

on loan private collection, London

courtesy of Maureen Paley, London

Gillian Wearing, Me and Claude in Mirror, 2017

Gillian Wearing onderzoekt in haar werk hoe wij onszelf presenteren en welke rollen we spelen: bestaat er een 'echt' ik? Deze interesse bracht haar al vroeg bij het oeuvre van de surrealistische kunstenaar Claude Cahun. *Me and Claude in Mirror* is een directe hommage aan Cahuns iconische *Self-Portrait (Reflected in Mirror)* uit 1928. Beide kunstenaars delen een fascinatie voor het zelfportret en maken gebruik van de fotografie en de maskerade om thema's als identiteit en gender te onderzoeken.

Gillian Wearing, Me and Claude in Mirror, 2017

Gillian Wearing’s work investigates how we present ourselves and the roles we play: is there a 'real' me? This interest soon led her to the work of the French Surrealist artist Claude Cahun. *Me and Claude in Mirror* is a direct homage to Cahun’s iconic *Self-Portrait (Reflected in Mirror)* from 1928. Both artists share a fascination with self-portraiture and have used photography and masquerade to explore themes such as identity and gender.

Gillian Wearing, Me and Claude in Mirror, 2017

#### 53

#### Gillian Wearing

Birmingham 1963

#### Kiss of Life 2017

platina-silicium, mensenhaar, hardhout, vitrine

platinum silicon, human hair, hardwoods, vitrine

bruikleen | on loan Maureen Paley, London

Gillian Wearing, Kiss of Life, 2017

### 54

#### Gillian Wearing

Birmingham 1963

### Me as Madame and Monsieur Duchamp 2018

bromide prints in gearticuleerde lijst

bromide prints in articulated frame

bruikleen | on loan Maureen Paley, London

Gillian Wearing, Me as Madame and Monsieur Duchamp, 2018

Gillian Wearing, Me as Madame and Monsieur Duchamp, 2018

**Unica Zürn**
Unica Zürn was een volleerd dichter en schrijver toen ze begin jaren vijftig kennis maakte met de Duitse surrealist Hans Bellmer, die haar levensgezel en artistieke partner zou worden. Door hem aangemoedigd

begon Zürn te experimenteren met 'automatische' tekeningen en anagrammen. Haar gedetailleerde tekeningen van amorfe, dierlijke of menselijk-aandoende wezens lijken rechtstreeks voort te komen uit de diepten van haar onderbewustzijn. De meeste tekeningen in de tentoonstelling zijn gemaakt in de jaren zestig, een periode die gekenmerkt werd door haar verslechterende geestelijke gezondheid. In 1970 pleegde Zürn zelfmoord door van het balkon te springen van het Parijse appartement dat ze met Bellmer had gedeeld.

Unica Zürn was an accomplished poet and writer when she was introduced to the German surrealist Hans Bellmer in the early 1950s. He would become her life companion and artistic partner and encouraged her to experiment with 'automatic' drawings and anagrams. Her detailed drawings of amorphous, animal- or human-like beings seem to have emerged directly from the depths of her subconscious. Most of the drawings in the exhibition were made in the 1960s, a period in which her mental health deteriorated. Zürn committed suicide in 1970 by jumping from the balcony of the Parisian apartment she shared with Bellmer.

Unica Zürn, Untitled (Double-sided drawing), 1960

### 55

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel | Untitled 1957

inkt op moiré zijde | ink on moiré silk

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

Unica Zürn, Untitled (Double-sided drawing), 1960

### 56

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Guten Abend mein Ungleuck wie geht es Dir? Ich kegle in Dir um das unentwegte Beugen

Good Evening Bad luck, How Are You?

I Control In You the Constant Bending

### 1958

inkt op papier | ink on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (Double-sided drawing), 1960

### 57

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel (dubbelzijdige tekening)

Untitled (Double-sided drawing) **1960**

inkt op papier | ink on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (Double-sided drawing), 1960

### 58

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel | Untitled 1960

print (fotolithographie) | print (photolithography)

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

### 59

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel | Untitled (Île de Ré) 1963

inkt en gouache op papier | ink and gouache on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (Île de Ré), 1963

### 60

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel | Untitled 1963

collage en gouache op papier

collage and gouache on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (from: A Storybook for Friedrich Schröder-Sonnenstern), 1963-64

### 61

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel

Untitled (from: A Storybook for Friedrich Schröder-Sonnenstern) **1963-64**

potlood en inkt op papier | pencil and ink on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (from: A Storybook for Friedrich Schröder-Sonnenstern), 1963-64

### 62

#### Unica Zürn

Berlin-Grunewald 1916 – Parijs 1970

#### Zonder titel | Untitled 1966

inkt op papier | ink on paper

bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie

Berinson, Berlin

Unica Zürn, Untitled (from: A Storybook for Friedrich Schröder-Sonnenstern), 1963-64

# Entresol 2

# Kunstliefde

Moesman kwam al vroeg in aanraking met het Utrechtse kunstenaarsgenootschap Kunstliefde. Zijn vader verzorgde het drukwerk voor het genootschap en Moesman junior nam geregeld zijn vaders plek in bij de modeltekenavonden. Toen na een periode van wanbeheer in 1929 alle activiteiten van Kunstliefde waren stopgezet en er zelfs opheffing dreigde, was Moesman een van de kunstenaars die hiertegen in opstand kwam. Onder leiding van Willem van Leusden had een groep vooruitstrevende kunstenaars de afgelaste modeltekenavonden inmiddels al zelfstandig voortgezet. Hun tekenclub was van groot belang omdat ze er ervaringen uitwisselden en gezamenlijk experimenteerden. Zo werd hier zelfs een voedingsbodem gelegd voor een nieuwe kunststroming: het Utrechtse surrealisme. Door toedoen van de groep keerden naast het modeltekenen, ook de ledentoonstellingen terug bij Kunstliefde. De radicaal nieuwe kunst van Moesman en zijn vrienden kon hierdoor voor het eerst aan het publiek worden getoond. Ook tegenwoordig organiseert Kunstliefde ledententoonstellingen en wordt er nog iedere maandagavond naar model getekend.

# Kunstliefde (Love of Art)

Moesman came into contact with the Utrecht artists' society Kunstliefde (Love of Art) early in his career. His father designed the society's printed matter, and Moesman regularly took his father's place during the evening life-drawing sessions. In 1929, following a period of mismanagement, Kunstliefde's activities came to a halt and the society was even threatened with dissolution. Several artists, including Moesman, took things into their own hands. Led by Willem van Leusden, a group of progressive artists set up their own life drawing evenings. Their drawing club was of great importance because it provided an opportunity to share ideas and experiment together. It even created a breeding ground for a new art movement: Utrecht Surrealism. The group also ensured that Kunstliefde resumed its members' exhibitions, giving Moesman and his friends an opportunity to show their radically new art in public for the first time. Kunstliefde still organises members' exhibitions and organises life drawing sessions every Monday evening.

**1**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Staand naakt | Standing Nude z.j**

krijt (gewassen) op papier | chalk (washed) on paper aankoop | purchase **1998** inv.nr. | inv. no. **28267**

**2**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel | Untitled 1928**

potlood en krijt op papier | pencil and chalk on paper bruikleen | on loan Rijksdienst Cultureel Erfgoed 1994 inv.nr. | inv. no. **27860**

**3**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel | Untitled 1929**

potlood en houtskool op papier pencil and charcoal on paper bruikleen | on loan Rijksdienst Cultureel Erfgoed 1994 inv.nr. | inv. no. **27863**

**4**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel | Untitled 1929**

potlood, houtskool en krijt op papier pencil, charcoal and chalk on paper bruikleen | on loan Rijksdienst Cultureel Erfgoed 1994 inv.nr. | inv. no. **27861**

**5**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel | Untitled 1929**

potlood op papier | pencil on paper bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

**6**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**William Kuik (lithograaf)**

Utrecht 1919 – Utrecht 2008

**Handen | Hands 1929–1979**

lithografie | lithograph schenking | donation **1980** inv.nr. | inv. no. **28272**

**7**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel | Untitled 1932**

potlood en krijt op papier | pencil and chalk on paper bruikleen | on loan Rijksdienst Cultureel Erfgoed 1994 inv.nr. | inv. no. **27862**

**8**

**J.H. Moesman**

Utrecht 1909 – Tull en 't Waal 1988

**Studie vrouwelijk naakt**
Female nude study **1933**

houtschool, vetkrijt en krijt op papier

charcoal and chalk on paper

aankoop | purchase **1973**

inv.nr. | inv. no. **18078**

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

naar het thema 'vervreemding'. Het fysieke lichaam is ons meest persoonlijke bezit; we ontlenen er vaak onze identiteit aan. Het kan echter ook vreemd aandoen. Door meerdere perspectieven op haar eigen lichaam in één beeld te verwerken en het getekende met het gefotografeerde beeld te laten versmelten, probeert zij een gevoel van vervreemding op te wekken.

J. H. Moesman, 'Een vrouw', 1929, Rijksmuseum Amsterdam

Janneke Berendsen became a member of Kunstliefde in January 2019: ‘For me, Kunstliefde is a place where I am inspired by my fellow artists and where I can have critical conversations about my work. The life drawing evenings provide a social contrast to my solitary working process. These evenings are entirely unpredictable and often lead to discoveries that I later develop in my studio’. Ego II is a work that Berendsen has exhibited at Kunstliefde. The diptych is part of the artist’s exploration of the theme of alienation. The physical body is our most personal possession and it shapes our identity, but it can also seem strange to us. By incorporating multiple perspectives of her own body into a single image and by fusing drawings with photography, she has attempts evoke a sense of alienation.

**10**

**Anthony Everhardus Grolman**

Utrecht 1843 – Utrecht 1926

**Convocatie van Genootschap Kunstliefde voor de tentoonstelling van aquarellen van Anthonie Grolman**
Convocation from Society Kunstliefde for the exhibition of watercolours by Anthonie Grolman **1902**

lithografie | lithograph schenking | donation **1965** inv.nr. | inv. no. **14867/011**

J. H. Moesman, 'Een vrouw', 1929, Rijksmuseum Amsterdam

**11**

**Willem van den Heuvel**

Utrecht 1874 – Bilthoven 1925

**Uitnodiging van Genootschap Kunstliefde voor tentoonstelling**
Invitation from Society Kunstliefde for an exhibition **1902**

lithografie | lithograph schenking | donation **1965** inv.nr. | inv. no. **14867/015**

J. H. Moesman, 'Een vrouw', 1929, Rijksmuseum Amsterdam

**12**

**Jozef Hoevenaar**

Utrecht 1840 – Utrecht 1926

**Uitnodiging van Genootschap Kunstliefde voor een vergadering**
Invitation from Society Kunstliefde for a meeting **1905**

lithografie | lithograph schenking | donation **1965** inv.nr. | inv. no. **14867/024**

J. H. Moesman, 'Een vrouw', 1929, Rijksmuseum Amsterdam

**13**

**Jan van Kleef**

Utrecht 1901 – Utrecht 1985

**Figuur staande in een constructie**

Figure standing in a construction **ca. 1927**

kleurkrijt, potlood en houtskool op papier

colored chalk, pencil and charcoal on paper

**aankoop** | purchase **1999**

inv.nr. | inv. no. **24896**

## 14

**Jan van Kleef**

Utrecht 1901 – Utrecht 1985

**Vrouwelijk figuur**

Female Figure **ca. 1927**

**houtskool op papier** | charcoal on paper

**aankoop** | purchase **1999**

inv.nr. | inv. no. **24900**

## 15

**Willem van Leusden**

Utrecht 1886 – Maarssen 1974

**Zwarte en witte hand (Moment musicale)**

Black and white hand (Moment musical)

**1931**

**olieverf op doek** | oil on canvas

**legaat** | legacy **1976**

inv.nr. | inv. no. **20173**

|  |
|--|
| <span></span>  |
| <div>Dit schilderij van Willem van Leusden doet in niets meer denken aan zijn eerdere geometrische abstractie. Hoewel hij in eerste instantie sceptisch aankeek tegen de nieuwe opvatting die Moesman op de tekenclub introduceerde, ging hij langzaam overstag. Toen in 1933 de ledentoonstellingen bij Kunstliefde weer in ere hersteld waren, kreeg Van Leusden de kans om zijn surrealistische kunst aan het publiek te tonen.</div> |
| <div>This painting by Willem van Leusden is very different to his earlier geometric abstract works. Although he was initially sceptical about the new approach that Moesman introduced at the drawing club, he gradually changed his mind. Van Leusden had his first opportunity to show his Surrealist works in public when Kunstliefde resumed its members' exhibitions in 1933.</div>   |
| <div></div>  |

### 16

**Johannes Anthonius Moesman**

Utrecht 1859 – Utrecht 1937

**Uitnodiging van Genootschap Kunstliefde voor een kunstbeschouwing**

Invitation from Society Kunstliefde for an

art review **1908**

**lithografie** | lithograph

**aankoop** | purchase **1976**

inv.nr. | inv. no. **20300/048**

## 17

**Johannes Anthonius Moesman**

Utrecht 1859 – Utrecht 1937

**Uitnodiging van Genootschap Kunstliefde voor een kunstbeschouwing**

Invitation from Society Kunstliefde for

an art review **1893**

**lithografie** | lithograph

**aankoop** | purchase **1975**

inv.nr. | inv. no. **19663/030**

## 18

**Gerrit van ‘t Net**

Eemnes 1910 – Amsterdam 1971

**Symbolische voorstelling met paard**

Symbolic representation with horse **ca. 1932**

**aquarel op papier** | watercolor on paper

**schenking** | donation **1977**

inv.nr. | inv. no. **20419**

## 19

**Gerrit van ‘t Net**

Eemnes 1910 – Amsterdam 1971

**Sleutelgatvrouw**

Keyhole woman **ca. 1935**

**houtskool op papier** | charcoal on paper

**schenking** | donation **1983**

inv.nr. | inv. no. **23985**

## 20

**Anthon Gerard Alexander van Rappard**

Zeist 1858 – Santpoort 1892

**Uitnodiging van Genootschap Kunstliefde voor lezing**

Invitation from Society Kunstliefde for a

lecture **1887**

**lithografie** | lithograph

**schenking** | donation **1965**

inv.nr. | inv. no. **14867/001**

## 21

**Wilhelm Ritterbach**

Hoisten 1884 – Bensberg 1952

**Uitnodiging voor tentoonstelling**

Invitation for an exhibition **1905**

**lithografie** | lithograph

**schenking** | donation **1965**

inv.nr. | inv. no. **14867/028**

## 22

**Pieter Stortenbeker**

Den Haag 1828 – Den Haag 1898

**Uitnodiging voor een tentoonstelling**

Invitation for an exhibition **1896**

**lithografie** | lithograph

**schenking** | donation **1965**

inv.nr. | inv. no. **14867/002**

|   |
|---|
| <span></span>   |
| <div>De traditionele, wat brave stijl van deze uitnodigingen weerspiegelt het conservatieve karakter van Kunstliefde aan het begin van de twintigste eeuw. Het genootschap sloot zich af voor nieuwe kunststromingen en het voorstel om op de tekenavonden niet alleen naar mannelijk, maar ook naar vrouwelijk naaktmodel te tekenen werd afgewezen: te onzedelijk. De vereniging verloor hierdoor steeds meer vooruitstrevende kunstenaars, zoals Willem van den Heuvel en Willem van Leusden, die hun eigen tekenclubjes oprichtten. Pas nadat in 1930 een nieuw bestuur werd gekozen, was er bij Kunstliefde ruimte voor vernieuwing.</div> |
| <div>The rather tame, traditional style of these invitations reflects Kunstliefde’s conservative character at the beginning of the twentieth</div>  |
| <div></div>   |

century. The society was not open to new art movements and rejected the proposal to have nude female as well as male models at the life drawing evenings as immoral. As a result, the association lost more and more progressive artists, such as Willem van den Heuvel and Willem van Leusden, who founded their own drawing clubs. Only with the election of a new board in 1930 was there room for innovation and change at Kunstliefde.

## 23

**Louis Wijmans**

Utrecht 1905 – Rotterdam 1994

**Studie van een gebogen figuur**

Study of a curved figure **1928**

**krijt en aquarel op papier** | chalk and watercolor on paper

**aankoop** | purchase **1975**

inv.nr. | inv. no. **19490**

## 24

**Louis Wijmans**

Utrecht 1905 – Rotterdam 1994

**Studies van mannelijke naakten**

Studies of male nudes **1931–1932**

**krijt en houtskool op papier** | chalk and charcoal on paper

**aankoop** | purchase **1975**

inv.nr. | inv. no. **19491**

|   |
|---|
| <span></span>   |
| <div>Wijmans tekening doet denken aan het mannelijk onderlijf op het schilderij <i>Aangekomene</i> van Moesman. Beide kunstenaars schetsten de pose van een achteroverliggende man op een tafel tijdens een sessie bij Kunstliefde. Wijmans deed verder niets met zijn tekening, in tegenstelling tot Moesman, die bedacht dat het model ook zou kunnen zweven. Daarmee was het eerste idee voor zijn surrealistische schilderij geboren.</div> |
| <div>Wijman’s drawing calls to mind the lower part of the man’s body in Moesman’s painting <i>Newcomer</i>. Both artists sketched a man reclining on a table during a life drawing session at Kunstliefde. Wijmans did not develop the drawing further, but Moesman imagined the body floating, giving him the idea for his Surrealist painting.</div>  |
| <div></div>   |

# Zaal4 Room 4

# De cult van de hemelse Markies

“De meest vrije geest die ooit heeft geleefd”, zo noemde Guillaume Apollinaire de Markies de Sade (1740-1814), de adellijke schrijver die bekend werd door zijn libertijnse romans. Aan hem hebben we ook het woord ‘sadisme’ te danken: het ontlenen van seksueel genot aan de pijn, vernedering of het lijden van anderen die daar al dan niet mee instemmen.

De Sade was veel: atheïst, filosoof, zelfverklaard revolutionair, sadist en de man met de grootste literaire invloed op het surrealisme. Van Hans Bellmer en Leonor Fini tot Moesman, de surrealisten speelden gretig met ‘sadistische’ beelden, zoals bondage en geseling, met leren maskers en andere fetisjen. De Sade vertegenwoordigde de vrijheid om regels te overtreden in het conformistische twintigste-eeuwse Europa.

Sommige beelden in deze zaal zijn problematisch vanuit het huidige #MeToo-perspectief. In de tijd van De Sade was instemming een non-issue. Tegenwoordig zijn we waakzaam als het gaat om de verstrengeling van seks, macht en agressie. We nodigen je uit om kritisch te zijn terwijl je de Sadeaanse wereld van het surrealisme verkent.

# The Cult of the Divine Marquis

The Marquis de Sade (1740-1814), the aristocratic writer known for his libertine novels, was described by the poet Guillaume Apollinaire as ‘the freest spirit who ever lived’. He gave his name to the word ‘sadism’: deriving sexual pleasure from the pain, humiliation or suffering of others, whether or not they consent to it.

Sade was many things: an atheist, philosopher, self-proclaimed revolutionary, sadist and the man with the greatest literary influence on Surrealism. Many Surrealist artists, including Hans Bellmer, Leonor Fini and Moesman, eagerly played with sadistic imagery, including bondage, flogging, leather masks and other fetishes. Sade represented the freedom to break rules in conformist twentieth-century society.

Some images in this room are problematic from the current #MeToo perspective. In Sade’s time, consent was a non-issue. Today we are more vigilant about abuses of power in relation to sex. We invite you to be critical as you explore the world of Sadean Surrealism.



2 Centraal Museum Utrecht



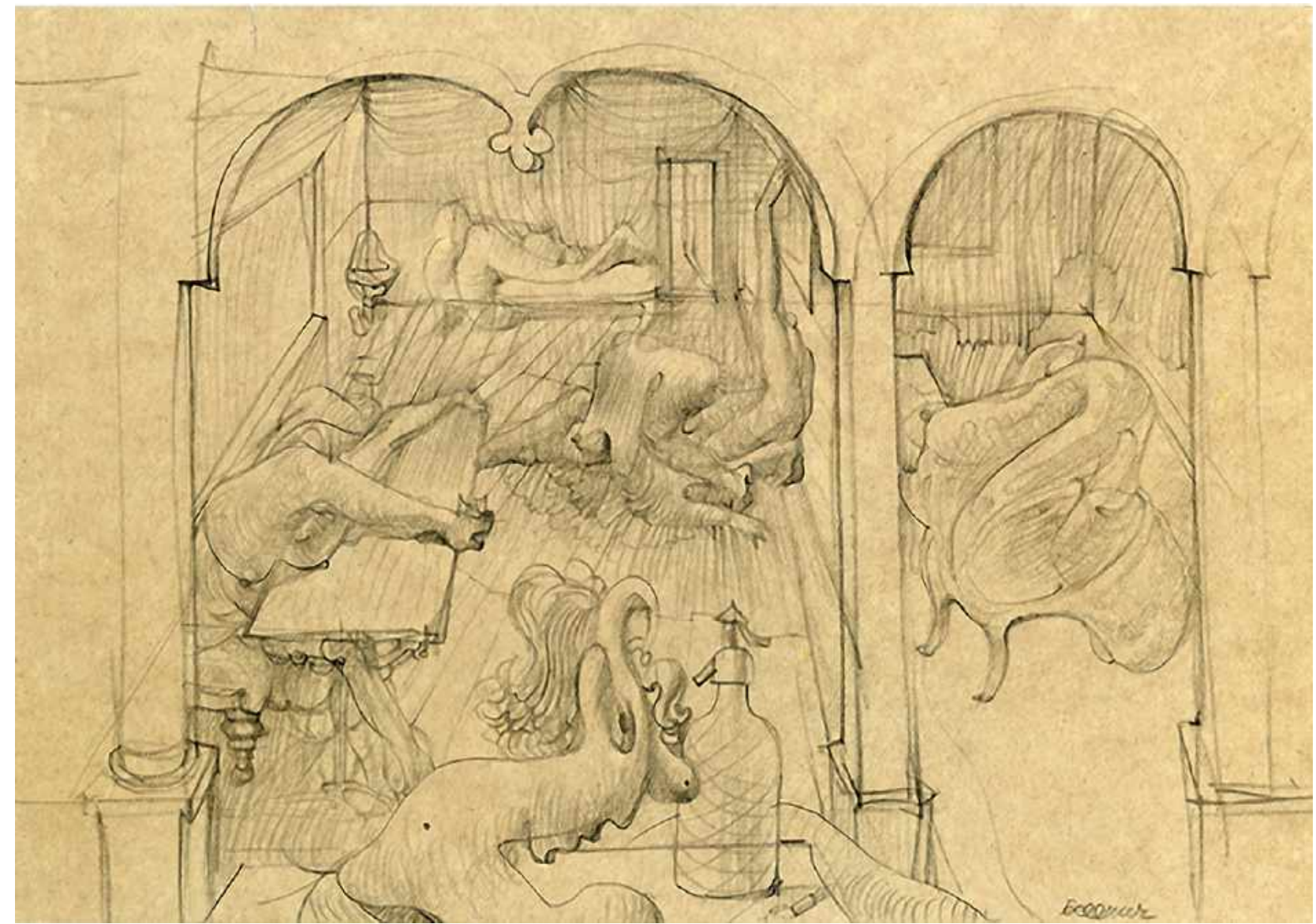
3 Centraal Museum Utrecht



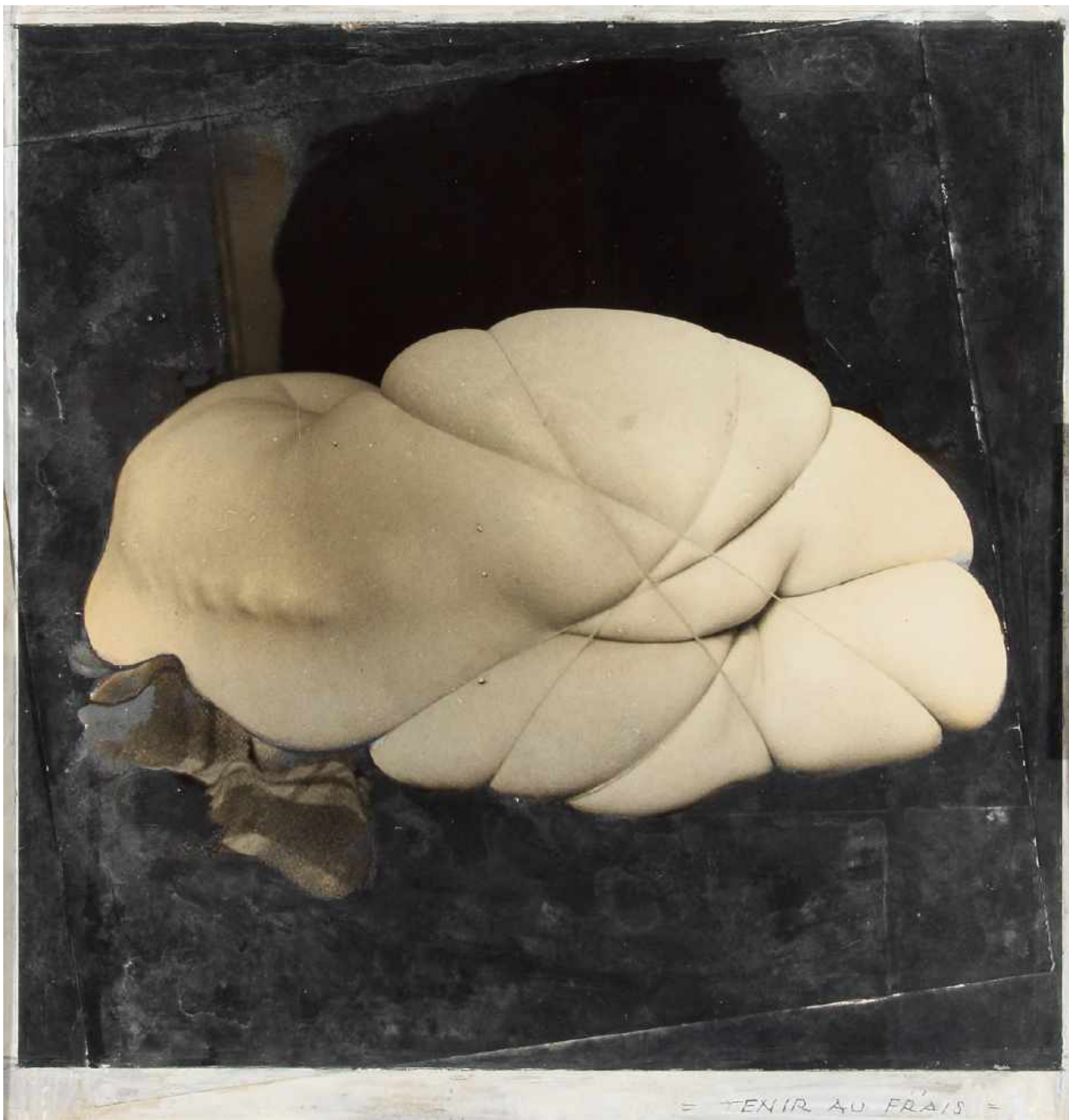
4 Centraal Museum Utrecht



5 Photo: Joop van Putten



9 Galerie 1900-2000, Paris



10 Ubu Gallery, New York



11 Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin



12 Ubu Gallery, New York

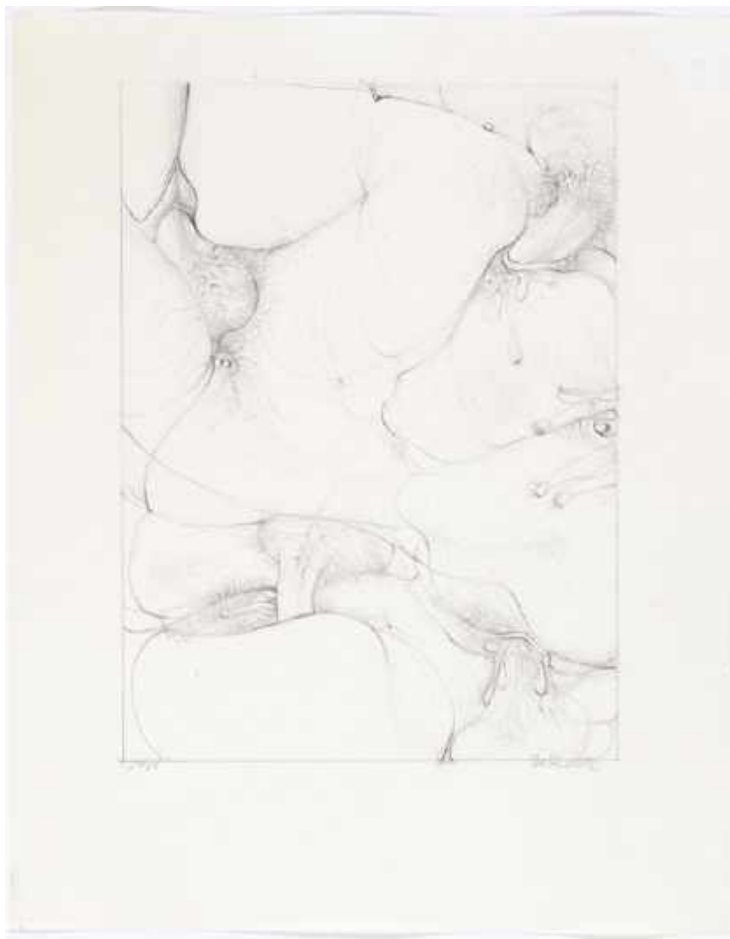


13 Ubu Gallery, New York



14 Ubu Gallery, New York





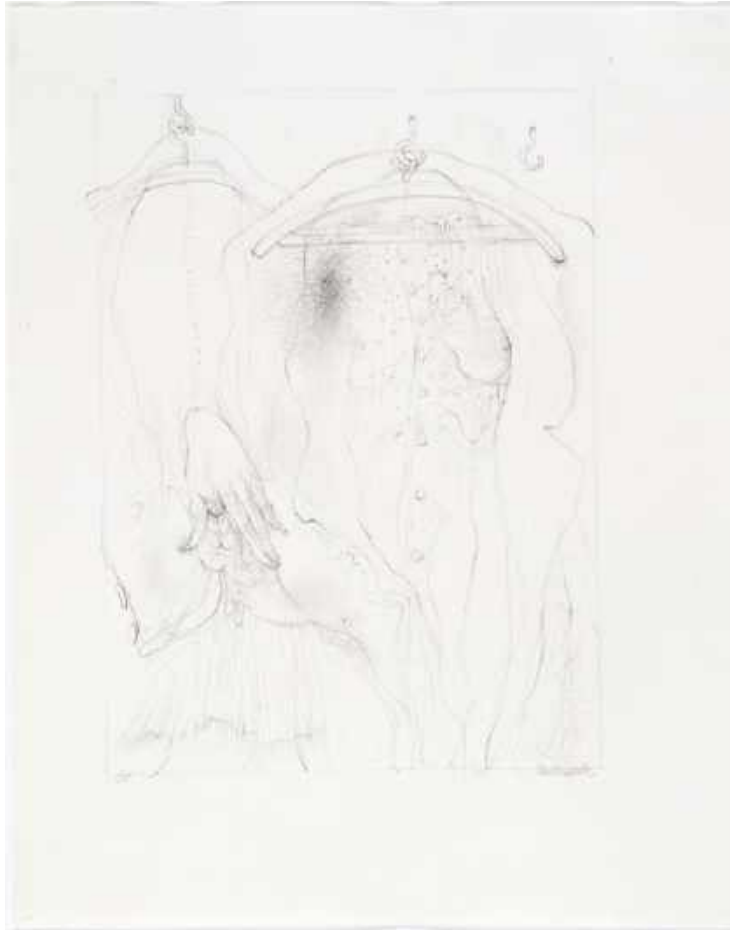
15 Ubu Gallery, New York



16 Ubu Gallery, New York



19 Ubu Gallery, New York



17 Ubu Gallery, New York



18 Ubu Gallery, New York



20 Museu Coleção Berardo, Photo: David Rato



21 © Leonor Fini Archives, Galerie 1900-2000, Paris



22 © Leonor Fini Archives, Galerie 1900-2000, Paris



23 © Leonor Fini Archives, Galerie 1900-2000, Paris



24 © Leonor Fini Archives, Galerie 1900-2000, Paris



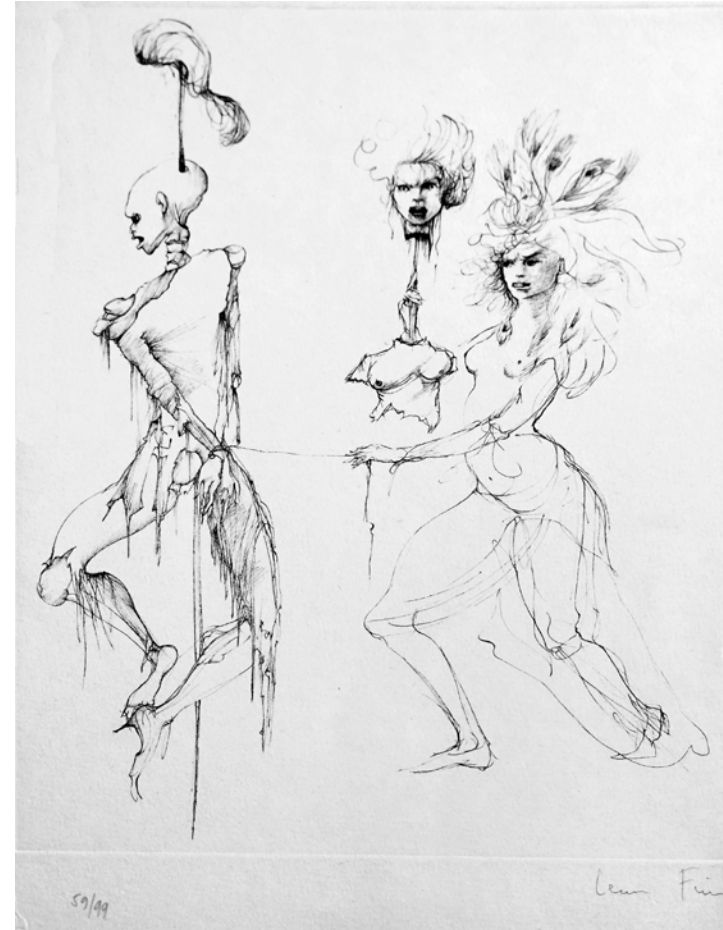
25 © Leonor Fini Archives. CFM Gallery, New York



26 © Leonor Fini Archives. CFM Gallery, New York



27 © Leonor Fini Archives. CFM Gallery, New York



28 © Leonor Fini Archives. CFM Gallery, New York



29 © Leonor Fini Archives. CFM Gallery, New York



32 © Leonor Fini Archives, CFM Gallery, New York



33 © Leonor Fini Archives, CFM Gallery, New York



44 Collectie Sanders. Photo:Eric de Vries

1

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Spreek vrijmoedig over Donatien Alphonse François Marquis de Sade maar misbruik zijn naam nooit**  
Speak boldly of Donatien Alphonse François Marquis de Sade, but take not his name in vain

ongedateerd | undated  
paarse en rode inkt op beige-grijs papier  
purple and red ink on beige-gray paper  
bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

2

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Grens | Border 1950**

olieverf op doek | oil on canvas  
aankoop | purchase 2011  
inv.nr. | inv. no. 31626

3

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Avonduur | Evening Hour 1962**

olieverf op doek | oil on canvas  
aankoop | purchase 1993  
inv.nr. | inv. no. 27723

Moesman hield van SM, maar pas vanaf begin jaren zestig, toen de seksuele revolutie in Nederland doordrong, liet hij dat ook in zijn kunst zien. De gemaskerde vrouw op de voorgrond zit keurig aan tafel te wachten, terwijl op de achtergrond twee mannen versteend in gevecht zijn. Het leren masker is gebaseerd op het masker dat SM-liefhebber William Seabrook in de jaren dertig had laten maken en waar Moesman een plaatje van had.

Moesman engaged in sadomasochist sexual practices, but it was only following the sexual revolution of the early 1960s that he began to show these in his art. In this painting, a masked woman sits patiently at a table, while in the background two grappling men have been turned to stone. Her leather mask is based on the one that S&M enthusiast William Seabrook had made in the 1930s, which Moesman owned a picture of.

4

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Pavane pour un marquis défunt**  
Pavane for a Late Marquis 1963

olieverf op doek | oil on canvas  
aankoop | purchase 1994  
inv.nr. | inv. no. 27866

5

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Adieu | Farewell 1964**

olieverf op doek | oil on canvas  
bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

6

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Oktober | October 1965**

olieverf op doek | oil on canvas  
bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

7

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Vooruitzicht | Perspective 1973**

olieverf op doek | oil on canvas  
bruikleen particuliere collectie | on loan private collection

8

**J.H. Moesman**

Utrecht 1900 – Tull en 't Waal 1988

**Zonder titel (De onthechting)**

Untitled (Detachment) 1978

olieverf op doek | oil on canvas  
bruikleen | on loan Van Soest Collection

Al in 1964 maakte Moesman een schets van deze voorstelling. Hij had sinds enige tijd een nieuwe liefde, Elsa van Dijk, met wie hij veel grote reizen maakte. In 1971 werkte hij zijn schets uit in een litho, *Vrouw met vogel (Vlucht)*. Weer een paar jaar later begon hij aan het schilderij, op een voor zijn doen opvallend groot formaat. Het bleef echter onaf – te zien, bijvoorbeeld, aan de voeten.

Moesman made a sketch of this composition as early as 1964. The model was his new partner, Elsa van Dijk, with whom he travelled extensively. He developed the sketch into a lithograph, *Woman with Bird (Flight)*, in 1971. He began the painting, on an uncharacteristically large canvas, a few years later. It remained unfinished, which is evident, for example, in the feet.

9

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Zonder titel | Untitled 1948**

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Collection David and Marcel Fleiss, Galerie 1900-2000, Paris

10

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Tenir au frais | Keep Cool 1958**

Maquette for the cover of *Le Surréalisme même #4*  
collage van vintage zilvergelatinedrukken en gouache op masonite  
collage of vintage gelatin silver prints and gouache on masonite  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

11

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1960-61

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York & Galerie Berinson, Berlin

12

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

13

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

14

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

15

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

16

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

17

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Plus Lourde (pour 'À Sade')**

Heavier (for 'To Sade') 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

18

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York

19

**Hans Bellmer**

Katowice 1902 – Parijs 1975

**Studie voor 'À Sade'**

Study for 'To Sade' 1961

potlood op papier | pencil on paper  
bruikleen | on loan Ubu Gallery, New York



*History of Juliette, Reception with the Pope*, 2 sheets in German translation, typed by J.H. Moesman

ongedateerd | undated

### 2.3

Markies D.A.F. de Sade, *Dialoog tussen een priester en een stervende*, 10 velletjes in Nederlandse vertaling, handgeschreven door J.H. Moesman, ongedateerd  
Marquis D.A.F. de Sade, *Dialogue between a priest and a dying man*, 10 sheets in Dutch translation, handwritten by J.H. Moesman, undated

bruikleen | on loan RKD Den Haag

Moesman maakt in 1930 via enkele Franse tijdschriften kennis met het werk van De Sade. Hoewel hij het Frans niet goed beheerste, verzamelde hij bepaalde teksten van de markies en vertaalde een dialoog tussen een priester en een stervende.

Moesman discovered the work of Sade through several French magazines in 1930. Although some of the French was too difficult for him, he collected texts by De Sade and translated a dialogue between a priest and a dying man.

# Jon Rafman

Deze presentatie is onderdeel van De Annex, een programmajijn voor de laatste zaal van De Stallen. In De Annex presenteren we kunstwerken die een bijzondere en verrassende kijk bieden op de thema's die in de tentoonstelling worden aangekaart.

Voor *De tranen van Eros* nodigden wij de Canadese kunstenaar Jon Rafman uit om een nieuw hoofdstuk toe te voegen aan zijn *Dream Journals* (2016-2019). In dit doorlopende videoproject maakt Rafman gebruik van zijn eigen dromen en de surrealistische methode van de 'écriture automatique'. Hij noteert dagelijks zijn dromen en deelt deze notities met een anonieme video-animator, die ze vervolgens naar eigen inzicht omzet in beelden met behulp van goedkope CGI-technieken.

Toen Rafman vorig jaar het Centraal Museum bezocht, was hij meteen gegrepen door de surrealistische schilderijen van Joop Moesman in onze vaste collectiepresentatie. Hij besloot daarop Moesmans werk als vertrekpunt te nemen voor zijn nieuwe hoofdstuk van *Dream Journal*. Het resultaat is opnieuw een gefragmenteerd, koortsdroom-achtig verhaal waarin herinneringen, seksuele fantasieën en associaties uit het onbewuste aan elkaar worden geregen. Je kan de film bekijken door plaats te nemen op een van de sculpturale stoelen die Rafman speciaal voor deze presentatie maakte en die hij baseerde op de iconische Rietveldstoelen uit de collectie van het Centraal Museum.

# Jon Rafman

This presentation is part of The Annex, a programme of exhibitions in the last gallery in The Stables. In The Annex, we present works of art that offer a special and surprising view of the themes raised in the exhibition.

For *The Tears of Eros*, we have invited Canadian artist Jon Rafman to add a new chapter to his *Dream Journal* (2016-19). In this ongoing video project, Rafman uses his own dreams and the Surrealist technique of automatic writing. He makes a note of his dreams on a daily basis and shares them with an anonymous video animator, who converts them into moving images with the help of inexpensive CGI techniques.

When Rafman visited the Centraal Museum last year, he was immediately impressed by the Surrealist paintings of Joop Moesman in our displays of the permanent collection and decided to take Moesman's work as the starting point for the new chapter of his *Dream Journal*. The result is a fragmented, delirious story in which memories, sexual fantasies and associations from the unconscious are strung together. You can watch the film by taking a seat on one of the sculptural chairs that Rafman made specially for this presentation and that he based on the iconic Rietveld chairs from the museum's collection.



Courtesy of Jon Rafman Studios

## 1

### Jon Rafman

Montreal 1981

#### **Dream Journal 2016-2019**

videoinstallatie met sculpturale zitplaatsen;  
single channel video, geluid, hout, wax, pigment  
video installation with sculptural seating;  
single channel video, sound, wood, wax, pigment

aankoop | purchase 2020  
inv.nr. | inv. no. 35276

# Colofon

## Colophon

Deze catalogus wordt uitgegeven in het kader van de tentoonstelling:

**De tranen van Eros**  
**Moesman, surrealisme en de seksen**  
**15 februari - 24 mei 2020**

This catalog is published as part of the exhibition:

The Tears of Eros  
Moesman, Surrealism and the Sexes  
15 February - 24 May 2020

**Centraal Museum, Utrecht**  
www.centraalmuseum.nl

**mede mogelijk gemaakt door**  
made possible by



## Tentoonstelling

### Exhibition

**Artistiek directeur** | Artistic Director  
Bart Rutten

**Zakelijk directeur** | Managing Director  
Marco Grob

**Curator en projectleider** | Curator and Project leader  
Nina Folkersma

**Conservator moderne kunst** | Curator Modern art  
Marja Bosma

**Assistent-curator** | Assistant-curator  
Maia Kenney

**Curator entresol 2** | Curator entresol 2  
Marleen Puyenbroek

**Projectgroep** | Project group  
Marja Bosma  
Elise Breukers  
Kirsten Doornbos  
Nina Folkersma  
Sophie Heijkoop  
Aida de Jong  
Kristine Kavelaars  
Maia Kenney  
Robin Kuhlemeijer  
Martien van Liefland  
Lieke Zoutewijj  
Lilly van Zuijlen

**Met dank aan** | Thanks to  
Dick Adelaar  
Remke Moesman  
Felix Visser

**Tentoonstellingsontwerp** | Exhibition design  
Afaina de Jong (AFARAI)

**Bruikleengevers** | Lenders  
Bastiaan van der Velden, Heerlen  
Bayerische Staatsgemäldesammlungen | Pinakothek der Moderne, München  
Centre Pompidou | Musée national d'art modern | Centre de création industrielle, Parijs  
CFM Gallery | Neil P. Zukerman, New York  
Collectie Dhr. en Mevr. Bolten-Rempt  
Collectie Jaap Röell  
Collectie Sanders, Amsterdam  
Design Museum, Den Bosch  
Galerie 1900-2000 | Collection David and Marcel Fleiss, Parijs  
Galerie Ronny Van De Velde, Antwerpen-Knokke  
Jersey Heritage Collections, St Helier  
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel  
Kunstmuseum Bonn  
Lee Miller Archives, East-Sussex  
Maureen Paley, Londen  
Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid  
Museu Coleção Berardo, Lissabon  
Museum Arnhem  
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam  
Museum MORE, Gorssel  
Museum Voorlinden, Wassenaar  
Mu.ZEE, Oostende  
Peggy Guggenheim Collection, Venetië / Solomon R. Guggenheim Foundation, New York  
ProWinko ProArt Collection  
rodolph janssen, Brussel  
Stedelijk Museum Amsterdam  
Tate, Londen  
The Art Institute of Chicago  
The Israel Museum, Jerusalem  
The Vera and Arturo Schwarz Collection of Dada and Surrealist Art in the Israel Museum, Jerusalem  
Ubu Gallery, New York  
Van Soest Collection  
de particuliere verzamelaars die anoniem wensen te blijven

## Catalogus

### Catalogue

**Eindredactie** | Final editing  
Nina Folkersma

**Vertalingen** | Translations Dutch-English  
Gerard Forde

**Catalogus ontwerp** | Catalogue design  
Johannes Verwoerd Studio

© 2020 Centraal Museum

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldend kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2020



